

XXIII bob. O'zbekiston Respublikasining Vazirlar Mahkamasi

1-§. Vazirlar Mahkamasining hokimiyat tizimidagi o'rni

Davlat hokimiyati tizimida ijroiya hokimiyati alohida o'ringa ega. Ijro hokimiyati davlat hokimiyatining mustaqil tarmog'i bo'lib, o'z vazifasiga ega. Ijro hokimiyati qonunchilik hokimiyatidan farq qilib, yuqori va mahalliy organlar tizimidan tashkil topadi va quyidan yuqorigacha vertikal asosda bo'ysunish prinsipida joriy qilinadi. Darslikning bu bobida yuqori ijro hokimiyati organi xususida to'xtalamiz.

Jahon davlatchilik tajribasida yuqori ijro organi sifatida hukumat e'tirof etiladi. Ayrim mamlakatlarda ijro hokimiyati Prezident va hukumat tomonidan, ayrim mamlakatlarda faqat hukumat tomonidan amalga oshiriladi. Hukumat yuqori ijro organiga nisbatan ishlatiladigan atama bo'lib, hukumat turli mamlakatlarda turli nomlar bilan ataladi, masalan: Vazirlar Kengashi, Davlat Kengashi, Vazirlar Mahkamasi yoki to'g'ridan-to'g'ri hukumat deb ataladi. Uning boshliqlari nomi ham har xil: Hukumat raisi, Bosh vazir, Vazirlar Kengashi Raisi, Kansler va hokazo.

Lekin, barcha mamlakatlarda hukumat kollegial organ sifati-da ish yuritadi.

Hukumatning mavqei ham davlat boshqaruv shakllariga qarab har xil. Parlamentar respublikalarda yoki monarxiya davlatlarida hukumatning mavqei ancha yuqori va mamlakatining ichki va tashqi siyosat yuritishida asosiy o'rnini egallaydi. Ularning mavqei ham Konstitutsiyada yuqori darajada mustahkamlangan. Masalan, Shvetsiya Konstitutsiyasida "Davlatni hukumat boshqaradi", – deb ko'rsatilgan bo'lsa, Ispaniya Konstitutsiyasida "Hukumat ichki va tashqi siyosatga rahbarlikni amalga oshiradi, davlat muxofazasi, Qurolli Kuchlar va fuqarolik ishlarini boshqaradi", – deb mustahkamlangan. Bu shu davlatlarda hukumat rolining naqadar yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Prezidentlik va boshqaruvning aralash shaklidagi mamlakatlarda esa, hukumatning roli Prezident hokimiyati ta'sirida ekan-

ligi bilan belgilanadi. Bunday mamlakatlarda davlat hokimiyatida ham, ijro hokimiyatida ham Prezident rolining ustuvorligi mavjud. Hukumat to'raligicha Prezident ta'sirida bo'ladi. Prezidentga nisbatan ta'sir etuvchi hech qanday vakolati yo'q.

Shular asosida xulosa chiqarsak, hukumat ijro hokimiyatini amalga oshirish natijasida davlat va jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy sohalariga rahbarlik qiladigan, davlat boshlig'i va parlamentning hujjatlari (qonun, qaror, farmon, farmoyish) ijrosini ta'minlovchi, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlovchi davlat hokimiyatining eng kuchli kollegial organidir.

O'zbekistonda hukumat – Vazirlar Mahkamasi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining shakllanishi, O'zbekistonning mustaqilligi, Prezident institutining vujudga kelishi bilan bog'liq. Mustaqillik arafasida sobiq Ittifoqning oxirgi yillarida Prezidentlik instituti o'rnatilib, ijro hokimiyatini mustahkamlash jarayonida hukumatni qayta tashkil qilish uchun ham samarali harakatlar amalga oshirildi.

1990–1992-yillarda Prezident lavozimi tashkil qilinib, uning ishlash mexanizmlarni shakllantirish jarayonida Prezident hokimiyati bilan shu vaqtdagi hukumat hisoblanuvchi Vazirlar Kengashi birlashtirildi va Prezident xuzuridagi Vazirlar Mahkamasiga aylantirildi.

Shu munosabat bilan Prezident farmoni chiqarildi va Vazirlar Mahkamasining tarkibi tasdiqlandi. Shu farmon bilan xalq xo'jaligining turdosh tarmoqlaridan majmualar tuzilib, Vazirlar Mahkamasiga birlashtirildi va ularning rahbarlari Vazirlar Mahkamasi tarkibiga kiritildi.

Prezident bir vaqtning o'zida Vazirlar Mahkamasining Raisi ham hisoblanadi, buning oqibatida Prezident va Vazirlar Mahkamasi apparati birlashtirildi. Bu shu vaqtdagi to'g'ri yo'l edi.

Shu davrda Vitse-Prezident lavozimi ta'sis qilinib, unga Vazirlar Mahkamasiga rahbarlik qilish va uning ishini yuritish vazifasi yuklatildi. Keyinchalik bu lavozim 1992-yil 4-yanvarda tugatildi va Bosh vazir lavozimi ta'sis etildi. Bosh vazirga Vazirlar Mahkamasiga rahbarlik qilish va uning ishini yo'naltirish, tashkil qilish vazifasi yuklatildi.

Bu o'zgarishlar o'sha paytda amalda bo'lgan O'zbekiston Konstitutsiyasiga kiritilgan qo'shimchalar asosida rasmiylashtirildi. Konstitutsiyaning 120-moddasi quyidagi tarzda bayon qilindi: "O'zbekiston hukumati Bosh vazirdan, Bosh vazirning birinchi o'rinbosari va o'rinbosarlaridan, mamlakat vazirlaridan, davlat qo'mitalarining raislaridan, yirik konsernlarning va birlashmalarining rahbarlaridan iborat bo'ladi".

O'zbekiston Respublikasining o'sha paytdagi Konstitutsiyasi respublika hukumati faoliyatini maxsus bobda mustahkamladi. Konstitutsiyaga asosan Vazirlar Mahkamasi Raisi – Prezident. Bosh vazir Vazirlar Mahkamasi ishini tashkil etuvchi, unga rahbarlik qiluvchi lavozim sifatida mustahkamlandi. Vazirlar Mahkamasi tarmog'i ixchamlashtirildi.

2000-yillardan boshlab Respublikada davlat qurilishi va boshqaruv sohasida chuqur islohotlar boshlandi. Hokimiyat bo'linishi prinsipini chuqurlashtirish choralari ko'rildi. Prezident, Parlament, Vazirlar Mahkamasi vakolatlarini qayta taqsimlash zarurati vujudga keldi. 2003-yil 24-aprelda Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirish va qo'shimchalar asosida Prezidentning Vazirlar Mahkamasi Raisi hisoblanishi haqidagi qoida Konstitutsiyadan chiqarildi. Bu bilan Bosh vazirning mavqei kuchaydi, u endi Vazirlar Mahkamasi raisi bo'lib qoldi. Shu bilan birga uning mas'uliyati ham kuchaydi.

Shundan keyin Vazirlar Mahkamasining mustaqilligini kengaytirish, Bosh vazir maqomini kuchaytirish ishlari davom etdi.

2005-yilda Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisida so'zlagan nutqida Prezidentimiz davlat qurilishi va boshqaruv sohasidagi eng muhim vazifalar qatorida Bosh vazir va umuman mamlakat hukumatining rolini va shu bilan birga mas'uliyatini kuchaytirishni ham ko'rsatdi¹.

2007-yil 11-aprelda qabul qilingan qonun asosida Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirishlar va shu paytda qabul qilingan "Davlat boshqaruvini yangilash va yanada modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to'g'risida"gi Konsti-

¹ Qarang: Karimov I.A. Bizning bosh maqsadimiz – jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh etishdir. – T.: O'zbekiston, 2005. – 36–37-betlar.

tutsiyaviy qonunda Vazirlar Mahkamasi va Bosh vazir faoliyatiga katta ta'sir ko'rsatuvchi qoidalar mustahkamlandi.

Ular asosan, Konstitutsiyadan Prezidentning ijro hokimiyati boshlig'i degan qoida chiqarib tashlandi. Bu Vazirlar Mahkamasini mustaqil ijro hokimiyatini amalga oshiruvchi organ sifatida faoliyat ko'rsatishiga, Bosh vazir mavqeining, shu bilan birga mas'uliyatining ham oshishiga olib keldi.

Prezidentning ijro hokimiyati boshlig'i vakolatining bekor qilinishi hokimiyatlar bo'linishi prinsipini kengroq qo'llash, barcha hokimiyat tuzilmalarining teng mavqega ega bo'lishi uchun imkoniyat yaratdi.

Prezidentimizning 2010-yil 12-noyabrda Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisida so'zlagan "Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi" mavzusidagi ma'ruzasida Vazirlar Mahkamasi faoliyatini takomillashtirish shu maqsadda Konstitutsiyaga kiritilishi zarur bo'lgan qoidalar batafsil ko'rsatib berildi. Mazkur islohotning amalga oshirilishi Vazirlar Mahkamasi va Bosh vazirning mavqeini yanada kuchaytirish, shu bilan birga ularning mas'uliyatini oshirishni nazarda tutdi.

Konsepsiya asosida 2011-yil 18-aprelda Konstitutsiyaga o'zgartirishlar kiritildi. Uning natijasida Konstitutsiyaning Vazirlar Mahkamasiga taalluqli 98-moddasi yangicha tahrirda bayon qilindi va Bosh vazirning parlament oldida hisob berib turishi tartibi o'rnatildi, bu Vazirlar Mahkamasi faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirishni nazarda tutdi. Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish tartibi o'rnatildi. Shuningdek, Vazirlar Mahkamasining mustaqilligi kengaytirildi, masalan, Prezident Vazirlar Mahkamasining vakolatiga kiruvchi har qanday masalalar yuzasidan qaror qabul qilishi mumkin, degan qoida chiqarib tashlandi.

Bularning barchasi Vazirlar Mahkamasining davlat hokimiyati tizimidagi o'rnini yanada aniqlashtirib, bir tomondan, Vazirlar Mahkamasi va Bosh vazirning mavqeini, vakolatlarini oshirgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, ularning mas'uliyatini kuchaytirishga olib keldi.

2-§. Vazirlar Mahkamasini shakllantirish tartibi va uning tarkibi

Barcha mamlakatlarda hukumat kollegial organ hisoblanadi. Uning tashkil qilinish tartibi, tarkibi va vakolatlari darajasiga davlat boshqaruv shakli (mutlaq monarxiya, konstitutsiyaviy monarxiya, Prezidentlik, parlamentar, aralash boshqaruv shakllari) ta'sir qiladi.

Prezidentlik respublikasida Prezident ijro hokimiyatining ham boshlig'i hisoblanib, hukumatni o'z ixtiyori bilan shakllantiradi. Hukumat faqat Prezident oldida hisob beradi.

Parlamentar respublikalarda parlament saylovlarida ko'pchilik o'rin egallagan partiyaning yetakchisi hukumat boshlig'i lavozimini o'z o'zidan egallaydi. Zarurat bo'lganda bir necha partiya a'zolaridan iborat koalitsion hukumat ham tuzilishi mumkin.

Boshqaruvning aralash shaklidagi mamlakatlarda hukumat Prezident tomonidan parlament ishtirokida shakllantiriladi va hukumat ham Prezident, ham parlament oldida hisob beradi va mas'ul bo'ladi.

O'zbekistonda dastlabki davrlardan hukumat – Vazirlar Mahkamasini shakllantirishda Prezident va Oliy Sovet, keyinchalik Oliy Majlis ishtirok etib keldi. Lekin, ularning hukumatni shakllantirishdagi ishtiroki o'zgarib borgan.

Dastlab hukumat a'zolari Prezident tomonidan tayinlangan va lavozimdan ozod qilingan, bu masala, albatta, parlamentda tasdiqlanishi belgilangan.

Keyinroq Prezidentning Bosh vazir nomzodini Oliy Majlisga taqdim etishi va lavozimidan ozod etishi tartibi o'rnatildi. Hukumat a'zolari Bosh vazir taqdimiga ko'ra Prezident tomonidan tayinlanib, lavozimidan ozod qilinardi.

2007-yil 11-apreldagi "Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonun Vazirlar Mahkamasini shakllantirish, Bosh vazirni lavozimiga tayinlash va lavozimidan ozod qilishning yangi, yanada demokratik tartibni joriy qildi. Uning 4-moddasi "O'zbekiston

Respublikasi Bosh vazirini tayinlash tartibi” deb nomlanadi va unga ko’ra, Bosh vazir nomzodi Oliy Majlis palatalarining mansabdor shaxslari saylanganidan va organlar shakllantirilganidan keyin bir oy ichida O’zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan Oliy Majlisning Qonunchilik palatasidagi siyosiy partiyalar fraksiyalarining har biri bilan maslahatlashuv o’tkazilgandan so’ng Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senati ko’rib chiqishi va tasdiqlashi uchun taqdim etiladi. Oliy Majlisning Qonunchilik palatasi va Senati a’zolari umumiy sonining ko’pchilik ovozini olgan nomzod Bosh vazir etib tasdiqlangan hisoblanadi.

Ovoz berish vaqtida qo’yilgan nomzod Qonunchilik palatasi deputatlari va Senat a’zolari umumiy sonining ko’pchilik ovozini ololmasa, Prezident siyosiy partiya fraksiyalari va deputatlar guruhi bilan maslahatlashuvlar o’tkazgandan so’ng Bosh vazir nomzodini yana bir marta taqdim qilishi mumkin. Palatalar taqdim etilgan nomzodni ikkinchi marta rad etgan taqdirda Prezident Bosh vazir vazifasini bajaruvchini tayinlaydi va Oliy Majlisni tarqatib yuboradi.

Bunday tartibning o’rnatilishi, birinchidan, siyosiy partiyalarining rolini kuchaytirishni, ikkinchidan, shu orqali Qonunchilik palatasining rolini kengaytirishni nazarda tutdi.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti “Mamlakatimizda demokratik islohotlarning yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi”da Vazirlar Mahkamasini shakllantirishni, Bosh vazirni lavozimga tayinlashni yanada demokratik, jahon davlatchilik tajribalariga mos tartibini o’rnatish zarurligi haqidagi g’oyani ilgari surdi va bu borada Konstitutsiyaga kiritish zarur bo’lgan o’zgartirish, qo’shimchalarni belgilab berdi. Konsepsiya ko’rsatmalari asosida Konstitutsiyaga o’zgartirishlar kiritildi. Unga asosan, O’zbekiston Respublikasi Bosh vaziri nomzodi O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga saylovda eng ko’p deputatlik o’rinlarini olgan siyosiy partiya yoki teng miqdordagi eng ko’p deputatlik o’rinlarini qo’lga kiritgan bir necha siyosiy partiya tomonidan taklif etiladi.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti taqdim etilgan Bosh vazir lavozimiga nomzodni ko’rib chiqqandan keyin o’n kun mud-

dat ichida uni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining ko'rib chiqishi va tasdiqlashi uchun taklif etadi.

Bosh vazir nomzodi uning uchun tegishincha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a'zolari umumiy sonining yarmidan ko'pi tomonidan ovoz berilgan taqdirda tasdiqlangan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasinnig a'zolari Bosh vazir taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi o'rtasida ziddiyatlar doimiy tus olgan holda Qonunchilik palatasi deputatlari umumiy sonining kamida uchdan bir qismi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nomiga rasman kiritilgan taklif bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qo'shma majlisi muhokamasiga Bosh vaziriga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish haqidagi masala kiritiladi.

Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi tegishincha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a'zolari umumiy sonining kamida uchdan ikki qismi ovoz bergan taqdirda qabul qilingan hisoblanadi. Bunday holatda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Bosh vazirni lavozimidan ozod etish to'g'risida qaror qabul qiladi. Bunda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining butun tarkibi Bosh vazir bilan birga iste'foga chiqadi.

Yangi Bosh vazir nomzodi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasidagi barcha siyosiy partiyalar fraksiyalari bilan tegishli maslahatlashuvlar o'tkazilgandan so'ng O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalariga ko'rib chiqish va tasdiqlashga taqdim qilish uchun taklif etiladi.

Oliy Majlis tomonidan Bosh vazir lavozimiga nomzod ikki marta rad etilgan taqdirda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Bosh vazir vazifasini bajaruvchini tayinlaydi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisini tarqatib yuboradi.

Konstitutsiyaga kiritilgan bu qo'shimcha va o'zgartirishlarning mazmunidan quyidagilar kelib chiqadi:

Bosh vazir nomzodi, eng avvalo, saylovlarda g'olib chiqqan (ko'p deputatlik o'rnini olgan) siyosiy partiyaga yoki teng miqdorda o'rinlar olgan siyosiy partiyalar tomonidan tanlanib, Prezidentga Oliy Majlisga taqdim etish uchun tavsiya qilinadi.

Prezident Oliy Majlisga siyosiy partiya yoki siyosiy partiyalar tomonidan tavsiya qilingan nomzodni ko'rib chiqish va tasdiqlash uchun o'n kunlik muddatda taqdim etadi.

Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Bosh vazir o'rtasida ziddiyatlar doimiy tus olganda, Bosh vazirga nisbatan belgilangan tartibda ishonchsizlik votumi bildirish orqali Vazirlar Mahkamasi ni qayta shakllantirish zarurati tug'iladi.

Bunday hol yuz berganda Bosh vazir nomzodi endi siyosiy partiyalar tomonidan tavsiya qilinmay, Prezidentning o'zi nomzodni Qonunchilik palatasidagi siyosiy partiyalar fraksiyalari bilan tegishli maslahatlashuvlar o'tkazilgandan so'ng Oliy Majlis tomonidan ko'rib chiqish va tasdiqlash uchun taqdim qiladi.

Bosh vazir nomzodi palatalar tomonidan ikki marta rad etilgan taqdirda, Prezident Bosh vazir vazifasini bajaruvchini tayinlaydi va Oliy Majlisni tarqatib yuboradi.

Konstitutsiyaga kiritilgan bu o'zgartirishlar siyosiy partiyalarning rolini yanada oshirishni, Qonunchilik palatasi mavqeini kuchaytirishni nazarda tutadi.

Amaldagi Konstitutsiyaga asosan Vazirlar Mahkamasi tarkibi Bosh vazir, uning o'rinbosarlari, vazirlar, davlat qo'mitalarining raislaridan iborat bo'ladi. Qoraqalpog'iston Respublikasi hukumatining boshlig'i (Vazirlar Kengashi Raisi) O'zbekiston Vazirlar Mahkamasi tarkibiga lavozimiga ko'ra kiradi.

Oliy Majlis palatalarida nomzodi ko'rib chiqilib, tasdiqlangan Bosh vazir taqdimiga ko'ra Prezident Vazirlar Mahkamasi a'zolarini tasdiqlaydi, lavozimidan ozod qiladi.

3-§. Vazirlar Mahkamasining vakolatlari

Konstitutsiyaga asosan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi iqtisodiyotning, ijtimoiy va ma'naviy sohaning samarali faoliyatiga rahbarlikni, O'zbekiston Respublikasi qonunlari, Oliy Majlis qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoishlari ijrosini ta'minlaydi.

Vazirlar Mahkamasi shu vazifalarni bajarish uchun tegishli vakolatlarga ega bo'lib, uning vakolatlari "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi to'g'risida"gi¹ (yangi tahriri) Qonunda belgilab qo'yilgan.

Vazirlar Mahkamasi mamlakatni iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy rivojlantirish sohasida quyidagi vakolatlarga ega:

- iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy jarayonlarni boshqaradi, mulkchilikning barcha shakllarini uyg'unlashtirish va ularning tengligi, iqtisodiyotni monopoliyalashtirishdan chiqarish, bozor iqtisodiyotining xuquqiy mexanizmini ishga solish asosida erkin tadbirkorlik uchun shart-sharoitlar yaratadi;

- xo'jalik yuritishning yangi shakllari – konsernlar, konsorsiumlar, tarmoqlararo birlashmalar, turli uyushmalar va boshqa shunga o'xshash tashkilotlarni barpo etishga va mustahkamlashga yordamlashadi, iqtisodiyotni rivojlantirish va aholi talab-ehtiyojlarini qondirish zaruriyatidan kelib chiqqan holda ular faoliyatini yo'naltiradi va muvofiqlashtiradi;

- O'zbekiston Respublikasida pul va kredit tizimini mustahkamlash chora-tadbirlarini amalga oshirishga ko'maklashadi, yagona narx siyosatini o'tkazish, mexnatga haq to'lash miqdori-ning belgilangan kafolatlarini hamda ijtimoiy ta'minot darajasini ta'minlash chora-tadbirlarini ishlab chiqadi va amalga oshiradi;

- O'zbekiston Respublikasi davlat budjetini, shuningdek O'zbekiston Respublikasini iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirish istiqbol ko'rsatkichlarini va eng muhim dasturlarini ishlab chiqishni hamda ularning ijrosini tashkil etadi;

¹ O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlari to'plami. – T.: 2007. – 190–198-betlar.

– boshqaruv tuzilmasini takomillashtirish to'g'risida, vazirliklar, davlat qo'mimatalari, idoralar hamda O'zbekiston Respublikasi davlat va xo'jalik boshqaruvining boshqa organlarini tuzish, qayta tashkil etish va tugatish to'g'risida takliflar ishlab chiqadi;

– fan va texnikani rivojlantirish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ularni muhofaza qilish chora-tadbirlarini amalga oshiradi;

– fuqarolarning xuquq va erkinliklarini, ularning mehnat qilishga ijtimoiy va xuquqiy himoyalashga bo'lgan xuquqlarini ta'minlash hamda himoya qilish chora-tadbirlarini ko'radi, ijtimoiy ta'minot tizimini takomillashtiradi;

– sog'liqni saqlash, halq ta'limini rivojlantirish va takomillashtirishning asosiy yo'nalishlarini belgilaydi, madaniyatni rivojlantirishga ko'maklashadi;

– O'zbekiston Respublikasining davlat xavfsizligi va mudofaa qobiliyatini, davlat chegaralari qo'riqlanishini ta'minlash, davlat manfaatlarini himoya qilish, jamoat tartibini saqlash chora-tadbirlarini amalga oshirishga yordamlashadi;

– davlat boshqaruvi organlarining tabiatni muhofaza qilish tadbirlarini birgalikda o'tkazish hamda respublika va xalqaro ahamiyatga molik yirik ekologik dasturlarni amalga oshirish borasidagi ishlarini muvofiqlashtiradi, yirik avariya va falokatlarining, shuningdek tabiiy ofatlarning oqibatlarini tugatish chora-tadbirlarini ko'radi;

– O'zbekiston Respublikasining xorijiy davlatlar va xalqaro tashkilotlardagi vakilligini ta'minlaydi, hukumatlararo shartnoma va bitimlar tuzadi, ularni bajarish chora-tadbirlarini ko'radi;

– tashqi iqtisodiy faoliyat, ilmiy-texnikaviy va madaniy hamkorlik sohasida rahbarlikni amalga oshiradi.

Bu vakolatlarni amalga oshirish mexanizmlari va usullari soha bo'yicha qonunlarda va boshqa qonun hujjatlarida belgilangan.

Yuqoridagi qonunda Vazirlar Mahkamasining davlat va xo'jalik boshqaruvi organlariga rahbarligining umumiy masalalari ham belgilab qo'yilgan. Unga asosan, Vazirlar Mahkamasi vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar hamda davlat va xo'jalik boshqaruvining boshqa organlari ishini muvofiqlashtirib hamda yo'naltirib boradi.

Vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar hamda davlat boshqaruvining boshqa organlari haqidagi nizomlar Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi.

Vazirlar Mahkamasi vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar hamda O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti hisobidan ta'minlanadigan davlat boshqaruvi boshqa organlarining markaziy devoni xodimlari sonini va ular ta'minotiga ajratiladigan mablag'lar miqdorini belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti bilan kelishilgan holda Vazirlar Mahkamasi O'zbekiston Respublikasi Hukumati tomonidan tashkil etiladigan xo'jalik boshqaruvi organlarining rahbarlarini hamda ularning boshqaruv a'zolarini, shuningdek vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar hay'atlarining a'zolarini tasdiqlaydi.

Vazirlar Mahkamasi zarurat bo'lganda o'z vakolatiga kiruvchi davlat boshqaruvining ayrim masalalarini hal etishni, agar bu masalalarning hal etilishi qonun hujjatlarida O'zbekiston Respublikasi Hukumatining mutlaq vakolatlariga kiritilgan bo'lmasa, vazirliklar, davlat qo'mitalari va o'z bo'ysunuvidagi davlat boshqaruvi boshqa organlariga berishi mumkin.

Vazirlar Mahkamasi vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar va hamda davlat va xo'jalik boshqaruvining boshqa organlari faoliyatini yo'naltirish, muvofiqlashtirish va ularga rahbarlik qilishdan tashqari shu tuzilmalarning faoliyatini nazorat qilish vakolatiga ega.

Vazirlar Mahkamasi vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar va davlat boshqaruvi boshqa organlarining faoliyati ustidan nazoratni amalga oshiradi va vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar hamda davlat va xo'jalik boshqaruvi boshqa organlarning hujjatlari amaldagi qonun hujjatlariga zid bo'lgan hollarda ularni bekor qilish xuquqiga ega.

Vazirlar Mahkamasi kollegial organ bo'lgani uchun davlat boshqaruvining, xo'jalik va ijtimoiy madaniy qurilishining eng muhim masalalari Vazirlar Mahkamasining majlislarida hal etiladi.

Vazirlar Mahkamasining majlislari yilning har choragida kamida bir marta o'tkaziladi.

Vazirlar Mahkamasining majlislarini Bosh vazir o'tkazadi.

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Vazirlar Mahkamasining majlislarida raislik qilishga xaqli.

Vazirlar Mahkamasining majlislarini tayyorlash va o'tkazish tartibi Vazirlar Mahkamasini Reglamenti bilan belgilanadi.

Vazirlar Mahkamasi majlislarida hal qilinadigan masalalar doirasi ham qonunda belgilab qo'yilgan.

Quyidagilar faqat Vazirlar Mahkamasining majlislarida ko'rib chiqiladi:

O'zbekiston Respublikasi Davlat budgetini ishlab chiqish va ijro etish, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Hukumati tasarrufidagi aniq maqsadli davlat fondlarini shakllantirish va ulardan foydalanish masalalari;

boshqaruv tuzilmasini takomillashtirish masalalari, O'zbekiston Respublikasini va uning ayrim mintaqalarini iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy rivojlantirish dasturlari loyihalari;

davlat qimmatli qog'ozlarini chiqarish xajmi hamda O'zbekiston Respublikasining davlat ichki va tashqi qarzi ko'lamini oshirish to'g'risidagi takliflar;

solliqlar va boshqa majburiy to'lovlar stavkalarini belgilash hamda o'zgartirish to'g'risidagi takliflar;

davlat mulki obyektlarini xususiylashtirish dasturlarining loyihalari hamda xususiylashtirishdan olingan mablag'lardan foydalanishning asosiy yo'nalishlari to'g'risidagi takliflar;

belgilab qo'yilgan davlat narxlari qo'llaniladigan mahsulotlar, tovarlar va xizmatlar ro'yxati;

qonunchilik tashabbusi tartibida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga kiritiladigan qonunlar loyihalari;

davlatlararo shartnomalar va bitimlarni imzolash to'g'risidagi takliflar.

Vazirlar Mahkamasi vakolat doirasida qonun hujjatlariga muvofiq O'zbekiston Respublikasining butun hududida barcha organlar, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan bajarilishi majburiy bo'lgan qarorlar hamda farmoyishlar qabul qiladi.

Vazirlar Mahkamasining normativ tusdagi yoki muhim ahamiyatga ega bo'lgan hujjatlari Vazirlar Mahkamasining qarorlari shaklida qabul qilinadi.

Vazirlar Mahkamasining tezkor va boshqa joriy masalalari bo'yicha qarorlari Vazirlar Mahkamasining farmoyishlari shaklida qabul qilinadi.

Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari Bosh vazir tomonidan imzolanadi.

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Vazirlar Mahkamasi qarorlari va farmoyishlarini hamda Bosh vazir farmoyishlarini bekor qilishga haqli.

Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari, agar ular-da boshqacha tartib nazarda tutilgan bo'lmasa, imzolangan kundan boshlab kuchga kiradi.

Vazirlar Mahkamasi o'zi qabul qilgan qarorlarning bajarilishi ustidan bevosita yoki vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar hamda davlat va xo'jalik boshqaruvining boshqa organlari orqali nazoratni amalga oshiradi.

Vazirlar Mahkamasining normativ tusdagi qarorlari O'zbekiston Respublikasi Hukumati qarorlari to'plamida e'lon qilinadi, keng ommaga darhol yetkazish zarur bo'lgan taqdirda esa ommaviy axborot vositalari orqali ma'lum qilinadi.

Vazirlar Mahkamasining boshqa xuquqlari ham mavjud bo'lib, ular boshqa qonunlarda ko'rsatilgan.

4-§. Vazirlar Mahkamasining boshqa hokimiyat tuzilmalari, organlar va tashkilotlar bilan munosabati

Vazirlar Mahkamasi ijtimoiy sohaning barcha tarmoqlariga rahbarlikni amalga oshirar ekan, mavjud barcha turdagi hokimiyat tuzilmalari, davlat organlari, tashkilot, muassasalar bilan hamda nodavlat tashkilotlari bilan hamkorlik qiladi, tegishli munosabatlar o'rnatadi.

Vazirlar Mahkamasining barcha tashkilotlar bilan munosabati o'zaro hamkorlik qilish, hisob berish, bo'ysundirish, nazorat qilish shaklida bo'lishi mumkin.

Vazirlar Mahkamasining O'zbekiston Prezidenti bilan munosabati alohida o'ringa ega. Prezident Vazirlar Mahkamasi majlislariga raislik qilish huquqiga ega, yuqorida aytilganidek, uni shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Prezident va Vazirlar Mahkamasi munosabati hisobdorlikka, ya'ni Prezident oldida hisob berishga mas'ul ekanligiga asoslanadi. Vazirlar Mahkamasi asosiy masalalarni hal qilishda Prezident bilan maslahatlashadi. Prezident Vazirlar Mahkamasining qaror, farmoyishlarini, Bosh vazir farmoyishlarini bekor qilishi mumkin.

Davlat hayotida Vazirlar Mahkamasining Oliy Majlis bilan munosabati alohida ahamiyatga ega.

Yangi shakllantirilgan Vazirlar Mahkamasi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti bilan kelishilgan holda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga ko'rib chiqish uchun o'z vakolatlari davridagi faoliyati dasturini taqdim etadi.

Vazirlar Mahkamasi O'zbekiston Respublikasini iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini, O'zbekiston Respublikasi davlat budjetining asosiy ko'rsatkichlarini va unga kiritilgan o'zgartirishlarni ishlab chiqadi hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi ko'rib chiqishi uchun taqdim etadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari Vazirlar Mahkamasi muayyan a'zosining o'zi rahbarlik qilayotgan davlat yoki xo'jalik boshqaruvi organi faoliyati masalalari yuzasidan axborotni eshitishlari hamda zarur bo'lganda uni iste'foga chiqarish to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti ko'rib chiqishi uchun taklif kiritishlari mumkin.

Vazirlar Mahkamasining a'zolari O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari majlislarida, palatalarning qo'mitalari majlislarida hozir bo'lish va axborot berishga haqli.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati a'zolari tomonidan Vazirlar Mahkamasi yoki uning muayyan a'zolari faoliyatiga taalluqli masalalar qo'yilgan taqdirda, Bosh vazir shu masalalar yuzasidan zarur tushuntirishlar olish va tushuntirishlar berishga haqli.

Vazirlar Mahkamasi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari qo'mitalarining O'zbekiston Respublikasi Hukumati faoliyati masalalariga doir tavsiyalari va takliflarini ko'rib chiqadi hamda ular yuzasidan chora-tadbirlar ko'radi. Tavsiyalar va takliflarni ko'rib chiqish natijasi haqida hamda ko'rilgan chora-tadbirlar to'g'risida Vazirlar Mahkamasi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining tegishli qo'mitalariga kelishilgan muddatda ma'lum qiladi.

Vazirlar Mahkamasi – hukumat tutgan yo'lini va dasturiga yoki uning ayrim yo'nalishlariga qo'shilmagan siyosiy partiya fraksiyalari yoki deputatlar guruhi hukumatga nisbatan o'zini muholifot deb e'lon qilishi mumkin.

Konstitutsiyaga kiritilgan oxirgi o'zgartirishlar asosida Bosh vazir va Qonunchilik palatasidagi ixtiloflar doimiy tus olsa, bu Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirilishiga, u esa Vazirlar Mahkamasining iste'foga chiqishiga sabab bo'ladi.

Parlament so'roviga javob berish tartibining mavjudligi ham Oliy Majlis va Vazirlar Mahkamasi munosabatlarini ko'rsatuvchi bir holatdir.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasidan, Qonunchilik palatasi deputatlaridan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatidan, Senat a'zosidan O'zbekiston Respublikasi Hukumatining yoki unga bo'ysunuvchi davlat yoxud xo'jalik boshqaruvi organlarining faoliyatiga doir parlament so'rovi olgan Vazirlar Mahkamasi yoxud O'zbekiston Respublikasi Hukumati a'zosi qonun bilan belgilangan muddatlarda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tegishli palatalarining majlislarida og'zaki yoki yozma javob berishi shart.

Oliy Majlis bilan Vazirlar Mahkamasining munosabati Vazirlar Mahkamasining Oliy Majlis oldida hisobdorligi, mas'ulligi asosiga quriladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Respublika hukumati sifatida Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi bilan munosabat o'rnatadi.

Vazirlar Mahkamasi:

Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi bilan o'zaro hamkorlik qiladi, uning O'zbekiston Respublikasi qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining hamda Oliy Majlis palatalarining qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlari hamda xo'jalik va ijtimoiy madaniy qurilish masalalariga doir boshqa hujjatlar qanday bajarilayotganligi haqida ma'lumotlarini eshitadi;

Vazirlar Mahkamasining vakolatiga kiruvchi masalalar bo'yicha Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashining takliflarini ko'rib chiqadi;

vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar hamda davlat va xo'jalik boshqaruvining boshqa organlari tomonidan tarmoqlararo va mintaqaviy o'ta muhim kompleks dasturlarni amalga oshirishda Qoraqalpog'iston Respublikasi huquqlariga rioya etilishini ta'minlaydi, bunda chiqib qoladigan bahsli masalalarni hal etadi;

Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashining O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga, O'zbekiston Respublikasi qonunlariga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga hamda Vazirlar Mahkamasining qarorlariga zid bo'lgan qarorlari va farmoyishlarining ijro etilishini o'z vakolati doirasida to'xtatib qo'yish huquqiga ega.

Qoraqalpog'iston Respublikasini iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy rivojlantirishga, tabiiy resurslaridan oqilona foydalanish va ularni muxofaza qilishga taalluqli masalalar Vazirlar Mahkamasi tomonidan hal etilayotganda Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashining fikri hisobga olinadi.

Vazirlar Mahkamasi huzurida Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashining Doimiy vakolatxonasi faoliyat ko'rsatadi.

Vazirlar Mahkamasi Respublikadagi barcha mahalliy ijro organlari bilan yaqindan munosabat o'rnatadi.

Vazirlar Mahkamasi o'z vakolatlari doirasida:

hududlarning iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy rivojlantirilishini ta'minlash bilan bog'liq masalalarda mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarining faoliyatini muvofiqlashtirib boradi;

viloyatlar va Toshkent shahar hokimlarining Vazirlar Mahkamasi tomonidan hal etilishi talab qilinadigan masalalarga doir takliflarini ko'rib chiqadi, Vazirlar Mahkamasi qarorlari va farmoyishlarining bajarilish jarayonini nazorat qiladi, ularning amalga oshirilishi yuzasidan mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari rahbarlarini taklif qilish hamda ularning axborotlarini eshitishga haqli; vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar hamda davlat va xo'jalik boshqaruvi boshqa organlarining viloyatlar va Toshkent shahar hokimlari bilan o'zaro hamkorligini ta'minlaydi, bunda chiqib qoladigan bahsli masalalarni hal etadi;

hududlarni iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirishning asosiy ko'rsatkichlarini tasdiqlaydi, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat devonining soni va namunaviy tuzilmasini belgilaydi;

viloyatlar va Toshkent shahar hokimlarining qonun hujjatlari-ga zid bo'lgan qarorlari va farmoyishlari ijrosini to'xtatib qo'yish hamda ularni bekor qilishga haqli.

Bu munosabat Vazirlar Mahkamasining rahbarligi, ustunligi mahalliy organlarning Vazirlar Mahkamasiga bo'ysunishi, uning oldida hisob berishi prinsiplariga asoslanadi.

Vazirlar Mahkamasi o'z vakolatlariga kiruvchi masalalar yuzasidan mamlakatdagi nodavlat notijorat tashkilotlari bilan o'zaro hamkorlik qiladi, ularga zarur yordamlar ko'rsatadi.

5-§. Bosh vazirning vakolatlari

Bosh vazirning vakolatlari Konstitutsiya va qonunlarda belgilab qo'yilgan. Konstitutsiyaga asosan, Bosh vazir Vazirlar Mahkamasi faoliyatini tashkil qiladi va unga rahbarlik qiladi, uning samarali ishlashi uchun shaxsan javobgar bo'ladi, Vazirlar Mahkamasining majlislariga raislik qiladi, uning qarorlarini imzolaydi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining topshirig'iga binoan xalqaro munosabatlarda Vazirlar Mahkamasi nomidan ish ko'radi.

Bundan tashqari, Bosh vazirning konstitutsiyaviy vakolatlari qatoriga Prezidentga tasdiqlash uchun Vazirlar Mahkamasi a'zolarini, viloyat, Toshkent shahar hokimlari nomzodlarini taqdim etish huquqi ham kiradi.

Konstitutsiyada Bosh vazirning Vazirlar Mahkamasining ishi samarali bo'lishi uchun shaxsan javobgar bo'lishi ko'rsatib qo'yilgan. Shuningdek, Konstitutsiyada yana Bosh vazir O'zbekiston Respublikasi qonunlarida, Prezident farmonlarida, qarorlari va farmoyishlarida nazarda tutilgan boshqa vazifalarni ham bajarishi belgilangan.

“O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi to'g'risida”gi Qonunning 15-moddasida Bosh vazirning vakolat, vazifa va majburiyatlari quyidagicha belgilangan:

Bosh vazir Vazirlar Mahkamasi faoliyatini tashkil etadi va unga rahbarlik qiladi hamda uning samarali ishlashi uchun shaxsan javob beradi.

Bosh vazir:

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti bilan kelishilgan holda Bosh vazirning o'rinbosarlari o'rtasida vazifalarni taqsimlaydi;

Vazirlar Mahkamasining majlislarida raislik qiladi;

Vazirlar Mahkamasining qarorlarini imzolaydi;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining topshirig'iga binoan xalqaro munosabatlarda Vazirlar Mahkamasi nomidan ish ko'radi hamda hukumatlararo shartnomalar va bitimlarni imzolaydi;

davlat va xo'jalik boshqaruvining Vazirlar Mahkamasi majlisida ko'rib chiqish talab etilmaydigan masalalari bo'yicha qarorlar qabul qiladi;

O'zbekiston Respublikasi qonunlarida, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlarida nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

Bosh vazir o'z vakolatlariga kiruvchi masalalar yuzasidan farmoyishlar chiqaradi.

Bosh vazir Vazirlar Mahkamasining ishi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga muntazam ravishda axborot berib boradi.

Bosh vazir yo'qligida uning vazifasini Bosh vazir o'rinbosarlaridan biri bajaradi.

Bosh vazir vakolatlari va vazifasini amalga oshirishda Bosh vazirning o'rinbosarlari ma'lum rol o'ynaydi.

Bosh vazirning o'rinbosarlari vazifalar taqsimotiga muvofiq, o'zlari rahbarlik qilayotgan tarmoqdagi ishlarning ahvoli uchun

javob beradilar, tegishli vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar hamda davlat va xo'jalik boshqaruvining boshqa organlari faoliyatini muvofiqlashtirishni, ularning ishini nazorat qilishni amalga oshiradilar hamda ularga topshiriqlar beradilar. Vazirlar Mahkamasi muhokamasiga kiritilgan takliflarni hamda qaror va farmoyishlarning loyihalarini dastlabki tarzda ko'rib chiqadilar.

Vazirlar Mahkamasi faoliyatini tashkil etishda Vazirlar Mahkamasi Rayosati muhim rol o'ynaydi.

Rayosat Bosh vazir va uning o'rinbosarlaridan iborat tarkibda tuzilib, Vazirlar Mahkamasining doimiy ishlovchi organi sifatida faoliyat ko'rsatadi.

Bosh vazirning qaroriga ko'ra, Rayosat tarkibiga O'zbekiston Respublikasi Hukumatining boshqa a'zolari ham kiritilishi mumkin.

6-§. Bosh vazirni vazifasidan ozod qilish

1990-yil mart oyida O'zbekiston Respublikasida Prezident lavozimining ta'sis etilishi, yuqori ijro organlarini qayta tashkil etish bo'yicha Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirishlarda Prezidentga O'zbekiston Respublikasi Ministrlar Sovetini (hukumatini) iste'foga chiqarish, iste'foni qabul qilish masalasini qo'yish tartibi kiritilgan edi.

1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan Konstitutsiyada hukumatni iste'foga chiqarish, Bosh vazirni muddatidan oldin vazifasidan ozod qilish masalalari ko'rsatilmagan edi. Bu masala, ya'ni Bosh vazirni muddatidan avval lavozimidan ozod qilish va Vazirlar Mahkamasini iste'foga chiqarish 2007-yil 11-aprelda qabul qilingan "Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonunda tartibga solindi va shu asosda "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi to'g'risida"gi Qonunga ham o'zgartirishlar kiritildi.

Konstitutsiyaviy qonunning 5-moddasida Bosh vazirni lavozimidan ozod etish tartibi quyidagicha belgilandi:

“O‘zbekiston Respublikasi Bosh vaziri O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan quyidagi hollarda lavozimidan ozod etiladi:

a) Bosh vazirning iste’foga chiqish to‘g‘risidagi arizasiga binoan;
b) Bosh vazir o‘z vakolatlarini bajarishi mumkin bo‘lmay qolgan taqdirda;

v) O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tarkibida uning normal faoliyatiga tahdid soluvchi hal qilib bo‘lmaydigan ixtiloflar yuz berganda, shuningdek Vazirlar Mahkamasi bir necha marta O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga, qonunlariga, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga zid qarorlar qabul qilgan taqdirda;

g) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasidagi siyosiy partiyalar fraksiyalarining O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti ko‘rib chiqishi uchun taqdim etgan tashabbusini O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasidagi siyosiy partiyalar yetakchi fraksiyalari qo‘llab-quvvatlasa hamda mazkur tashabbus O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senatiga ovozga qo‘yilganda, tegishincha O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a’zolari umumiy soni uchdan ikki qismidan ko‘prog‘ining ovozini olsa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti O‘zbekiston Respublikasi Bosh vazirini lavozimidan ozod etish to‘g‘risida qaror qabul qiladi;

d) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari tomonidan qabul qilingan Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirilgan taqdirda.

O‘zbekiston Respublikasi Bosh vazirining lavozimida ozod etilishi bir vaqtning o‘zida O‘zbekiston Respublikasi Hukumatining iste’foga chiqishiga sabab bo‘ladi”.

Yuqoridagi qonunga asosan, Milliy qonunchiligimizda birinchi marta qanday hollarda Bosh vazirni lavozimidan ozod etish asoslari va tartibi aniq belgilandi. Bu Bosh vazir mas’uliyatining kuchayishiga olib keladi. O‘zbekiston Respublikasi Bosh vaziri, faqat O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan lavozimidan ozod etiladi.

Bosh vazir qanday holatda vazifasidan ozod etilmasin, bu hukumatning to'la tarkibda iste'foga chiqishiga sabab bo'ladi. Chunki, hukumat a'zolari Bosh vazir taqdimi bilan Prezident tomonidan tayinlanadi. Yangi Bosh vazir hukumat a'zolarini yangitdan taqdim qiladi. Bu barcha hukumat a'zolari yangilanishi kerak, degan ma'noni bermaydi. Yangi Bosh vazir avvalgi hukumat a'zolari orasidan ham tegishli lavozimlarga nomzodlar taqdim qilishi mumkin. Bunday tajribalar xorijiy mamlakatlar davlat-chiligida qo'llaniladi.

2011-yil 18-apreldagi Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirishda Bosh vazirni muddatidan oldin lavozimidan ozod qilishning tartibi belgilandi. Bu Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish tartibidir.

Unga asosan, O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri bilan Qonunchilik palatasi o'rtasida ziddiyatlar doimiy tus olgan holda Qonunchilik palatasi deputatlarining umumiy sonining uchdan bir qismi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nomiga rasman kiritilgan taklif bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qo'shma majlisi muhokamasiga Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish haqidagi masala kiritiladi.

Ishonchsizlik votumi Qonunchilik palatasi deputatlari va Senat a'zolari umumiy sonining kamida uchdan ikki qismi ovoz bergan taqdirda qabul qilingan hisoblanadi. Bunday holda Prezident Bosh vazirni lavozimidan ozod etish to'g'risida qaror qabul qiladi. Shunday hol yuz bersa, Vazirlar Mahkamasining butun tarkibi iste'foga chiqadi.

Konstitutsiyaga kiritilgan mazkur o'zgartirish asosida yuqoridagi Qonunning 5-moddasi "d" band bilan to'ldirildi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1. Hukumatning hokimiyat tizimidagi o'rni qanday?*
- 2. Hukumat mavqeiga nimalar ta'sir qiladi?*
- 3. O'zbekistonda hukumatning shakllanishi qanday kechgan?*

4. *O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi – hukumati qanday shakllantiriladi?*
5. *Vazirlar Mahkamasining tarkibi qanday?*
6. *Vazirlar Mahkamasining vakolatlari qanday?*
7. *Vazirlar Mahkamasining vakolatlari qanday amalga oshiriladi?*
8. *Vazirlar Mahkamasining boshqa hokimiyat tuzilmalari, organ, tashkilotlar bilan munosabati qanday?*
9. *Vazirlar Mahkamasining parlament va Prezident oldida mas'ulligi nimalarda namoyon bo'ladi?*
10. *Bosh vazir Vazirlar Mahkamasi faoliyatida qanday rol o'ynaydi?*
11. *Bosh vazirning vakolatlari qanday?*
12. *Bosh vazirni vazifasidan ozod etish tartibi qanday?*
13. *Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish tartibi qanday?*
14. *Vazirlar Mahkamasi, Bosh vazir qanday hujjatlar qabul qiladi?*

XXIV bob. Mahalliy davlat hokimiyati asoslari

1-§. Mahalliy davlat organlari tizimi

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mahalliy miqyosda boshqaruvni tashkil etishga o'ziga xos tarzda yondashilgan, MDH va boshqa sobiq ittifoqdosh respubliklar konstitutsiyalaridan farq qilib, O'zbekiston Konstitutsiyasida mahalliy davlat hokimiyati organlari tizimi alohida, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining tizimi alohida belgilandi. O'zbekistondan boshqa davlatlarning konstitutsiyalarida mahalliy davlat hokimiyati degan tushuncha ishlatilmagan. Jumladan, Belorussiya Konstitutsiyasida "Mahalliy boshqaruv va o'zini o'zi boshqaruv", Qozog'iston Konstitutsiyasida "Davlatning hududiy tuzilishi va o'zini o'zi boshqaruv", Qirg'iziston, Rossiya va Estoniya Konstitutsiyalarida "Mahalliy boshqaruv", Turkmaniston Konstitutsiyasida "Mahalliy ijro hokimiyati" alohida bobda, "Mahalliy boshqaruv" alohida bobda berilgan.

Rossiya Konstitutsiyasida davlat hokimiyati federal miqyosda va federatsiya subyektlari miqyosida tashkil qilinib, boshqa barcha quyi bo'g'inlarda tuman, shahar, qishloqlarda mahalliy boshqaruv organlari tashkil qilinadi va faoliyat yuritadi.

O'zbekiston Respublikasida mahalliy miqyosda boshqaruv viloyat, tuman, shaharlarda mahalliy davlat hokimiyati organlariga, qishloq, shaharcha, ovullarda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari zimmasiga yuklangan.

Konstitutsiyaga asosan mamlakatimizda mahalliy miqyosda ham ikki turdagi, ya'ni vakillik davlat hokimiyati va ijro hokimiyati organlari mavjud.

Konstitutsiyaning 99-moddasiga binoan "Viloyatlar, tumanlar va shaharlarda (tumanga bo'ysunadigan shaharlardan, shuningdek shahar tarkibiga kiruvchi tumanlardan tashqari) hokimlar boshchilik qiladigan xalq deputatlari Kengashlari hokimiyatning vakillik organi bo'lib, ular davlat va fuqarolarning manfaatlarini ko'zlab o'z vakolatlariga taalluqli masalalarni hal etadilar". Bu bilan konstitutsiyaviy asosda mahalliy davlat hokimiyati vakil-

lik organlarining tizimi belgilandi (viloyat, tuman, shahar xalq deputatlari Kengashlari) va hokimiyatning vakillik organlariga hokimlar boshchilik qilishi belgilandi va bu organ davlat va fuqarolarning manfaatini ko'zlab, vakolatlarni amalga oshirishi mustahkamlandi.

Konstitutsiyada hokimlar qaysi ma'muriy hududlarda faoliyat ko'rsatishi haqida alohida norma bo'lmasa-da, Konstitutsiyaning 99-moddasi mazmunidan ular viloyat, tuman, shaharlarda faoliyat ko'rsatishini bilib olsa bo'ladi, ya'ni hokimliklar viloyatlar, shaharlar va tumanlarda tashkil qilinadi.

Konstitutsiyaning 102-moddasida: "Vakillik va ijro hokimiyatini tegishliligiga qarab viloyat, tuman va shahar hokimlari boshqaradi", – degan qoida mahalliy miqyosda vakillik hokimiyati bilan birga ijro hokimiyatining ham o'rnatilganligini ko'rsatadi. Mazkur modda qoidalari yana qaysi ma'muriy hududlarda hokim qanday tartibda tayinlanishi haqida hamda ijro hokimiyatining tizimi haqida xulosa qilish imkoniyatini tug'diradi. Yuqoridagilardan kelib chiqib, aytish mumkinki, mahalliy davlat hokimiyati organlarining tizimini vakillik hokimiyati organlari – xalq deputatlari Kengashlari va hokimlar tashkil etadi. Ularning har biri o'zining tizimiga ega.

Vakillik hokimiyati organlari, viloyatlar (Toshkent shahar), tumanlar va shaharlarning xalq deputatlari Kengashlaridan, ijro hokimiyati organlari viloyatlar (Toshkent shahar), tuman va shahar hokimlaridan iborat. Bu ikkala ta'rif bir qarashda har ikkala turdagi organlar tizimi bir xil, bir-biriga mos, degan fikrga olib kelmasligi kerak. Chunki, Konstitutsiyaga binoan xalq deputatlari Kengashlari tuman tarkibiga kiruvchi shaharlar, shuningdek shahar tarkibiga kiruvchi tumanlarda tashkil qilinmaydi. Masalan, Toshkent shahri tarkibidagi birorta tumanda xalq deputatlari Kengashlari, ya'ni vakillik organlari saylanmaydi. Ularda faqat ijro hokimiyati – hokimlar faoliyat ko'rsatadi. Bu vakillik va ijro hokimiyati organlari tizimidagi o'ziga xos xususiyatdir.

Shunday qilib, mahalliy davlat hokimiyati organlari, mam-lakatning ma'muriy-hududiy tuzilishiga qarab viloyat, tuman va shahar pog'onalarida faoliyat ko'rsatadi. Ular davlat hokimiyatining vakillik organlari va ijro hokimiyati organlari ko'rinishida mavjuddir.

Mahalliy hokimiyat organlarining tizimi deganda viloyat, tuman, shaharlarda tashkil qilinadigan davlat hokimiyatining vakillik organlari – xalq deputatlari Kengashlari va ijroiya hokimiyati organlari – hokimliklar yig'indisi tushuniladi. Bu tizimga kiruvchi vakillik hokimiyati organlari bir-biridan mustaqil, hamkorlik asosida tashkil qilinsa va faoliyat yuritrsa, ijro hokimiyati organlari – hokimlar vertikal bo'ysunish asosida tashkil topadi va faoliyat yuritadi.

2-§. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining vazifalari va vakolatlari

Konstitutsiyaga asosan mahalliy davlat hokimiyati organlari, mustaqil vakillik va ijro hokimiyati organlariga bo'linsa-da, ularning vazifalari Konstitutsiyada alohida-alohida ko'rsatilmagan. Konstitutsiyada (100-modda) mahalliy hokimiyat organlari ixtiyoriga berilgan vazifalar umumiy tarzda bayon qilingan.

Konstitutsiyaning 100-moddasiga binoan, mahalliy hokimiyat organlari ixtiyoriga quyidagilar kiradi:

- qonuniylikni, huquqiy tartibotni va fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash;
- hududlarni iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlantirish;
- mahalliy budjetni shakllantirish va uni ijro etish, mahalliy soliqlar, yig'imlarni belgilash, budjetdan tashqari jamg'armalarni hosil qilish;
- mahalliy kommunal xo'jalikka rahbarlik qilish;
- atrof-muhitni muhofaza qilish;
- fuqarolik holati aktlarini qayd etishni ta'minlash;
- normativ hujjatlarni qabul qilish hamda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga va O'zbekiston Respublikasi qonunlariga zid kelmaydigan boshqa vakolatlarni amalga oshirish.

Bulardan ko'rinib turibdiki, mahalliy davlat hokimiyati organlari vazifalariga ijtimoiy va davlat hayotiga taalluqli barcha masalalarni hal qilish, ularda ishtirok etish kiradi. Faqat mahalliy davlat hokimiyati organlari bu masalalarni o'z hududida amalga oshiradi. Bu vazifalarni amalga oshirish uchun, "Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi Qonunda ularning vakolatlari belgilab berilgan.

Vazifalar alohida-alohida ko'rsatilmasada, vakolatlar aniq belgilangan.

Qonuniylik, huquqiy tartibot va fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash davlatning eng asosiy vazifasi, bu davlat miqyosida hal qilinadigan masala, bu masalada asosiy yo'nalish davlat tomonidan ishlab chiqiladi, mahalliy hokimiyat organlari esa, davlat strategiyasini joylarda amalga oshishini ta'minlaydi.

Qonuniylik, huquqiy-tartibot va fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash bir-biri bilan bog'liq hodisa va ijtimoiy munosabatlardir. Qonuniylik bo'lmasa, huquqiy tartibot bo'lmaydi, huquq-tartibot ta'minlanmasa, fuqarolarning xavfsizligi, manfaati buziladi. Bu masalada mahalliy vakillik organlari umumiy vazifalarni hal qilsa, ijro hokimiyati organlari mahalliy vakillik organlarining qarorlarining ijrosini ta'minlaydi. Mahalliy hokimiyat organlarining birgina faoliyati bilan qonuniylik, huquqiy tartibot va fuqarolarning xavfsizligi ta'minanishi mumkin. Masalan, mahalliy hokimiyat organlariga fuqarolarning murojaatlarini ko'rish vakolati berilgan.

Murojaatlarni belgilangan muddatlarda ko'rib, hal qilish, hudud-dagi boshqa organ va tashkilotlarda murojaatlarni ko'rish ahvolini nazorat qilish qonuniylik bilan bog'liq bo'lsa, unda ko'tariladigan masalalar huquq-tartibotga, xavfsizlikka qaratilgan ham bo'lishining o'zi ham bu maqsadlarning bir-biri bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

Mahalliy davlat hokimiyati organlari bu vazifani bajarishda hududdagi shu vazifalar bilan shug'ullanuvchi boshqa idoralar bilan hamkorlikda ish olib boradi. Masalan: sud, prokuratura, ichki ishlar organlari, Adliya organlari, soliq, bojxona va boshqalar.

Mahalliy davlat hokimiyati organlariga o'z hududida iqtisodiy, ijtimoiy, xo'jalik masalalarida keng doiradagi masalalarni hal qilish vazifasi yuklangan bo'lib, bularga iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlantirish vazifasi kiradi. Rivojlantirish vazifasi shu majmuaga kiruvchi tarmoqlarni boshqarishni ham nazarda tutadi. Mahalliy kengashlar hokimlarining taqdimiga binoan hududlarni rivojlantirish istiqbollarning asosiy yo'nalishlarini belgilaydi. Hududni rivojlantirish dasturlari ishlab chiqilib, qabul qilinadi. O'tish davridagi davlatning bosh islohotchilik vazifasi, joylarda mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyati orqali amalga oshiriladi.

Har qanday hududda deyarli barcha masalalarni hal qilishda moliya, mablag' muhim rol o'ynaydi. Bu esa, budjetni shakllantirish va undan to'g'ri foydalanishga bog'liq. Shuning uchun mahalliy davlat hokimiyati organlarining eng muhim vazifalari sifatida Konstitutsiyada ularning mahalliy budjetning mablag'lari hisoblanuvchi mahalliy soliqlar va yig'implarni belgilash, shuningdek budjetdan tashqari jamg'armalarni hosil qilishi belgilangan.

Har bir hududiy tuzilish (viloyat, tuman, shahar) o'z budjetiga ega va ular mamlakat budjetining bir qismini tashkil etadi. Budjet tegishli hududni rivojlantirish, boshqarishning moliyaviy manbasi hisoblanadi.

Mahalliy davlat hokimiyati organlari o'z hududi budjetini (Respublika budjetidagi ajratmadan tashqari) mahalliy soliqlar va yig'implar hisobiga shakllantiradi. 1993-yil 7-maydagi "Mahalliy soliqlar va yig'implar to'g'risida"gi Qonunga asosan mahalliy soliqlar va yig'implarga nimalar kirishi belgilab qo'yilgan. Mahalliy Kengashlarning sessiyalarida muntazam ravishda soliq va yig'implarga tegishli masalalar ko'rib chiqiladi. Ularni ijrosini esa hokimlar amalga oshiradi.

Konstitutsiyada kommunal xo'jalikka rahbarlik qilish mahalliy davlat hokimiyati organlarining asosiy vazifalari qatorida ko'rsatilgan Kommunal xo'jalik boshqa sohalardan ko'p tarmoqliligi va asosan hududlarga taalluqligi bilan boshqa sohalardan farq qiladi. Kommunal xo'jalik bu xizmat ko'rsatish bilan bog'liq sohadir. Kommunal xo'jalikda Respublikadagi fondlarning asosiy qismi jamlangan. Kommunal xo'jalik tarkibiga turar-joy fondi va u bilan bog'liq qurilish-ta'mirlov va loyihalash tashkilotlari, yordamchi xo'jaliklar, ishlab chiqarish texnika bazasi, suv ta'minoti, kanalizatsiya, gazlashtirish va uning ta'minoti, isitish, elektr energiyasi bilan ta'minlash tizimlari, mehmonxonalar va boshqa ko'plab manbalar kiradi.

Kommunal xo'jalikning deyarli barcha tarmoqlari budjet bilan hududni rivojlantirish dasturlari bilan bog'liqdir. Xalq deputatlari Kengashlari hududni budjetini uning ijrosi haqidagi hisobotni tasdiqlash bilan, rivojlantirish dasturlarini tasdiqlash bilan kommunal xo'jalik tarmoqlari faoliyatiga ham ta'sir qiladi. Kommunal xo'jalik

idoralari, tashkilotlari rahbarlarini lavozimiga tayinlash yoki lavozimidan ozod qilishda mahalliy hokimiyat organlari ishtirok etadi. Kommunal xo'jalikni boshqarish, kommunal mulkni boshqarishni ham o'z ichiga oladi.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining atrof-muhitni muhofaza qilish vazifasi Konstitutsiyada belgilangan vazifalar qatoriga kiradi. Bu vazifa ona tabiatni asrash, yashab turgan zamin, makonni saqlashga qaratilgan bo'lib, u insonni sog'lig'i, hayoti umuman yer yuzasidagi jonli hayotni davom etishini ta'minlashga qaratilgandir. Hamma mamlakatlarda ham atrof-muhitni saqlashga qaratilgan tadbirlarning salmoqli qismi joylardagi tadbirlar hissasiga to'g'ri keladi. Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan boshlab atrof-muhitni muhofaza qilishga muhim masalalar qatorida qarala boshlandi. Prezidentimiz ta'kidlaganidek, atrof-muhitga ziyon yetkazilishiga va respublikadagi ekologik vaziyatning yomonlashuviga yo'l qo'ymaslik, iqtisodiy sohadagi asosiy vazifalardan biridir¹.

Atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiatni muhofaza qilishning bir qismi bo'lib, u inson salomatligi omilidir. Agar atrof-muhit sog'liqni saqlash yo'lida olib borilayotgan boshqa tadbirlar samarasiz bo'lib qoladi.

Respublikamizda "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun² qabul qilingan bo'lib, unda mahalliy hokimiyat organlarining vazifasi, vakolatlari ko'rsatib qo'yilgan. Bundan tashqari, ularning vakolatlari "Yer to'g'risida"gi, "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida"gi, qonunlarda ham ko'rsatilgan. Mahalliy davlat hokimiyati organlari o'z hududida atrof-muhitni muhofaza qilish vazifasini shu sohani boshqarish va shu faoliyat bilan shug'ullanuvchi tuzilmalar, fuqarolar faoliyati ustidan nazorat olib borish orqali amalga oshiradi.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining yana bir Konstitutsiyaviy vazifasi, o'z vakolatlari doirasida normativ hujjatlar qabul qilish, qonun va boshqa hujjatlarni amalga oshirishdir. Mahal-

¹ Qarang: Karimov I.A. O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li. – T.: O'zbekiston, 1992. – 20-bet.

² O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1993-yil, 1-son, 38-modda.

liy davlat hokimiyati organlarining qarorlari normativ xarakterda bo'ladi. Chunki, ular shu hududda majburiy kuchga ega bo'ladi.

Konstitutsiyamizning 104-moddasi, hokim o'ziga berilgan vakolatlar doirasida tegishli hududdagi barcha korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, birlashmalar, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan bajarilishi majburiyligi o'rnatib qo'yilgan. Bu shu hududdagi hokimga bo'ysunmaydigan yuqoriga bo'ysunuvchi tashkilotlarga ham taalluqlidir.

Konstitutsiyamizning 101-moddasida mahalliy hokimiyat organlari O'zbekiston Respublikasining qonunlarini, Prezident farmonlarini, davlat hokimiyati yuqori organlarining qarorlarini amalga oshirish belgilab qo'yilgan ularni respublika va mahalliy ahamiyatga molik masalalarning muhokamasida ishtirok etishi ham belgilangan. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining vakolatlari "Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi Qonunda¹ batafsil belgilangan.

3-§. Xalq deputatlari Kengashi – hokimiyatning vakillik organi

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, uni oldida ko'plab masalalarni hal qilish, avvalgi tuzumda mavjud bo'lgan qanday tuzilmalardan foydalanish qaysi tuzilmalarni umuman yo'q qilish masalasi paydo bo'ldi. Eng avvalo, demokratik tamoyillarga mos keluvchi, taraqqiyotga to'sqinlik qilmaydigan, xalq xohish irodasiga javob beruvchi, davlat hokimiyatini amalga oshira oladigan organlar tashkil qilish zarur edi.

Ayniqsa, mahalliy miqyosda qanday davlat organlari bo'ladi, umuman, mahalliy miqyosda davlat hokimiyati organlari bo'lishi shartmi, degan savollarga javob topilishi kerak edi. 1992-yil 4-yanvarda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasida mahalliy davlat hokimiyat organlarini qayta tuzish to'g'risida"gi Qonun ko'pgina masalalarni hal qildi va kelajakda mamlakatimizda mahalliy darajada qanday organlar bo'lishini, ularni xarakterini belgilab berdi. Unda birinchi marta mahalliy miqyosda davlat hokimiyati organ-

¹ Qarang: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlari to'plami. – T.: 2007. – 47–54-betlar.

lari ikki turda: vakillik hokimiyati va ijro hokimiyati ko'rinishida bo'lishi mustahkamlandi. Bu hokimiyat tarmoqlari bo'lishi prinsipini mahalliy miqyosda ham qo'llash oqibati edi. Bu prinsiplar Konstitutsiya qabul qilinishida va mahalliy hokimiyat organlari tizimi faoliyati belgilanishida e'tiborga olindi.

Mahalliy hokimiyat organlarining vazifalari Konstitutsiyada belgilangan bo'lsa, ularning shu vazifalarini bajarish uchun zarur vakolatlari, Konstitutsiyaning 103-moddasi asosida qabul qilingan "Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi Qonunning 24-moddasida Xalq deputatlari Kengashining, 25-moddasida Hokimning vakolatlari alohida-alohida mustahkamlab qo'yilgan.

Konstitutsiyaning 100-moddasida mahalliy hokimiyat organlari ixtiyoriga "fuqarolik holati aktlarini qayd etishni ta'minlash" vazifasi ham kirishi belgilangan. Ular bu vazifani (mahalliy hokimiyat organlari) Adliya organlarining hududdagi bo'lilari faoliyatiga rahbarlik qilish bilan amalga oshirar edilar. 2003-yil 1-sentabrda Vazirlar Mahkamasi tomonidan Adliya vazirligi faoliyatini takomillashtirish haqidagi qarori bilan tasdiqlangan Nizomda Adliya vazirligining hududiy organlari mahalliy hokimiyatdan holi ish olib borishi belgilandi. Shuning uchun fuqarolik holati aktlarini qayd qilishni ta'minlash vazifasi mahalliy hokimiyat vazifasiga kiradi degan qoida muammo bo'lib qoldi.

"Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi qonunda Xalq deputatlari Kengashi va hokimni vazifasi sifatida davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari bilan fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari o'rtasida aloqalarni ta'minlash, aholini hududlarni boshqarishga jalb etishni ta'minlash vazifasi belgilangan.

Konstitutsiyada mahalliy vakillik hokimiyati organi sifatida xalq deputatlari Kengashlari belgilandi (99-modda). Bu degani avvalgi tuzimdagi organ saqlanib qolindi. Faqat uni vazifasi, tarkibi, tashkil qilish tartibi takomillashtirildi. Mahalliy Kengashlar avvalgi tuzimdagi singari partiya qarorlarini hayotga tatbiq qiluvchi organdan, haqiqiy davlat hokimiyati organlariga aylantirildi.

Mahalliy Kengashlar tom ma'nodagi vakillik hokimiyati organi bo'lishi uchun mahalliy miqyosdagi masalalarni hal qilish qobiliyatiga, imkoniyatiga ega bo'ladigan darajada vakolatlar bilan ta'minlandi.

Xalq deputatlari Kengashlarining vakillik xarakterini ularning aholi tomonidan saylanishi, ularning tarkibida aholi xohish-irodasini aks ettiradigan, turli tabaqa vakillarining bo'lishi ko'rsatadi. Mahalliy Kengashlarga saylovlarining ko'ppartiyaviylik asosida o'tishining belgilanishi, saylovlarda o'zini o'zi boshqarish organlarining ishtirok etishi vakillik xarakterini yanada kuchliroq, yaqqolroq aks ettirdi. Siyosiy partiyalar turli tabaqa va guruhlarining siyosiy irodasini ifodalashi va o'zlarining demokratik yo'l bilan saylangan vakillari orqali davlat hokimiyatini tuzishda, amalga oshirishda ishtirok etishini ko'rsak, ularning ishtiroki xalq deputatlari Kengashlarida vakillik xarakterini yanada yaqqolroq namoyon etadi.

Konstitutsiyaning 7-moddasida "Xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbaidir", degan qoida mavjud bo'lib, bu mahalliy davlat hokimiyatiga ham taalluqlidir. Mahalliy davlat hokimiyatining manbasi xalq bo'lib, ular bu hokimiyatni amalga oshirishda undagi o'z vakillari – deputatlar orqali qatnashadi.

Konstitutsiyaning 32-moddasida fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarida ishtiroki belgilangan bo'lib, unga asosan mamlakat fuqarolari davlat va jamiyat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etadi. Shuning uchun ham saylov yo'li bilan tashkil qilinadigan xalq deputatlari Kengashlari vakillik hokimiyatini to'la ifodalay oladi va xalq nomidan harakat qiladi.

Xalq deputatlari Kengashlarida masalalar ko'pchilik ovozi bilan qabul qilinishi, qabul qilinadigan qaror loyihalari xususi-da deputatlar saylovchilarni xabardor qilib turishi, deputatlarning o'z faoliyati bo'yicha saylovchilarga axborot berib turishi, saylovchilarni muntazam ravishda qabul qilishning uyushtirilishi haqidagi qoidalar va tajribalar, xalq deputatlari Kengashlari ning vakillik xarakterini ko'rsatib, ularni vakillik organlari sifatida namoyon qiladi.

4-§. Xalq deputatalari mahalliy kengashlarini tashkil etish tartibi, tarkibi, faoliyat shakli

Konstitutsiyada xalq deputatlari Kengashlari faoliyatini tashkil qilish, vakolat doirasi va saylash tartibi qonun bilan belgi-

lanadi, degan xavolaki norma mavjud (103-modda ikkinchi qism). Shu konstitutsiyaviy norma asosida 1993-yil yil 2-sentabrda "Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi va 1994-yil 5-mayda "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida"gi Qonunlar qabul qilindi¹.

Xalq deputatlari Kengashlari bitta yo'l bilan — saylov orqali tashkil etiladi. Xalq deputatlari Kengashlariga saylov ko'ppartiyaviylik asosida, bir mandatli saylov okruglarida, har besh yilda o'tkaziladi. Bu degani saylovlarda ishtirok etish huquqiga ega bo'lgan barcha siyosiy partiyalar teng imkoniyatlarda qatnashadi. Bir saylov okrugidan bitta deputat saylanadi va ularning vakolati besh yil davom etadi.

Saylovlar umumiy, teng va to'g'ridan-to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish orqali o'tadi. Bular saylov huquqi-ning asosiy prinsiplaridir.

Umumiy saylov — 18 yoshga yetgan barcha fuqarolarni mil-lati, jinsi, irqi, dini, kelib chiqishi, ijtimoiy ahvoli, mashg'ulot turi, kasbi, egallab turgan lavozimidan qat'i nazar saylovda ishtirok etadi. Ya'ni, saylash huquqidan foydalanishdir. Faqat, sud tomo-nidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan fuqarolar, shuningdek sud hukmi bilan ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan shaxslar saylovda qatnashmaydi. Umumiy saylov huquqi mahalliy Kengash deputatligiga saylanuvchilar oldiga ba'zi bir talablarni qo'yadi va ular umumiy saylov huquqiga zid emas, jahon saylov taj-ribasida qo'llaniladigan talablardir. Jumladan, mahalliy Kengash deputati bo'lib 21 yoshga to'lgan, kamida 5 yil O'zbekiston Respublikasida muqim yashayotgan fuqarolar saylanishi mumkin.

Deputatlikka nomzodlar oldiga quyidagi talablar qo'yiladi:

sodir etilgan jinoyati uchun sudlanganlik holati tugallan-magan yoki sudlanganligi olib tashlanmagan shaxslar;

saylov kuniga qadar so'nggi besh yil mobaynida O'zbekiston Respublikasi hududida muqim yashamagan shaxslar;

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining harbiy xiz-matchilari, O'zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik xizmati-

1 Qarang: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlari to'plami. — T.: 2007. — 47–54, 56–70-betlar.

ning, Ichki ishlar vazirligining, Davlat bojxona qo'mitasining, boshqa harbiylashtirilgan bo'linmalarining xodimlari;

diniy tashkilotlar va birlashmalarining professional xizmat-chilari deputatlikka nomzod etib ro'yxatga olinmaydilar.

Sudyalar, prokuratura organlari va hokimiyat ijroiya organ-larining mansabdor shaxslari (viloyatlar, tumanlar va shahar-larning hokimlari bundan mustasno) deputat etib saylangudek bo'lsalar, egallab turgan lavozimlaridan bo'shash to'g'risida ariza berganlari taqdirdagina xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlari deputatligiga nomzod etib ro'yxatga olinadilar.

Teng saylov huquqi. Har bir fuqaroni saylovda bir ovozga egaligini ta'minlaydi. O'zbekiston Respublikasi fuqarolari kim-ligidan qat'i nazar teng saylov huquqiga ega. Teng saylov huquqi saylovning barcha jarayonlarida barcha ishtirok etuvchilarga teng imkoniyatlar yaratilishini nazarda tutadi. Bir saylovchi bitta say-lov uchastkasida, ro'yxatga kiritilib, ovoz berishda ishtirok etadi.

To'g'ridan-to'g'ri saylov huquqi. Xalq deputatlari Kenga-shining barcha pog'onalari deputatlari fuqarolar tomonidan bevo-sita, yashab turgan joyidan saylanadi.

Yashirin ovoz berish. Saylovlarni demokratik, erkin amal-ga oshirish usuli bo'lib, ovoz beruvchiga biron-bir tarzda ta'sir o'tkazishni cheklaydi. Ovoz beruvchi hech kimni ta'siriga beril-may, o'z ixtiyoriga ko'ra ovoz beradi.

Saylovlar oshkora o'tadi, uning barcha jarayonlari ommaviy axborot vositalari orqali yoritib boriladi. Kuzatuvchilar ishtirokida o'tadi.

Xalq deputatalari Kengashlariga saylovda nomzod ko'rsatish huquqi – Viloyatlar va Toshkent shahar xalq deputatlari Kenga-shiga siyosiy partiyalar tomonidan, tuman, shahar Kengashlariga siyosiy partiyalar va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organ-lari tomonidan amalga oshiriladi. Saylovlar saylov komissiyalari tomonidan tashkil qilinib, saylovda viloyatlar, tumanlar va sha-harlarga saylov o'tkazuvchi saylov komissiyalari, okrug saylov komissiyalari va uchastka saylov komissiyalari tuziladi.

Xalq deputatlari mahalliy Kengashlariga saylov, ularning va-kolat muddati tugaydigan yilda – dekabr oyining uchinchi o'n

kunligining birinchi yakshanbasida o'tkaziladi. Saylovchilar ro'y-xatiga kiritilgan saylovchilarning kamida 33 foizi ovoz berishda ishtirok etsa, saylov haqiqiy hisoblanadi va ovoz berishda ishtirok etganlarni yarmidan ko'pining ovozini olgan nomzod saylangan hisoblanadi.

Xalq deputatlari viloyat va Toshkent shahar Kengashlariga 60 tagacha, tuman va shahar Kengashlariga 30 tagacha deputat saylanadi. Bu masala saylov to'g'risidagi qonunning 7-moddasida ko'rsatib qo'yilgan. Xalq deputatlari Kengashining tarkibi ana shu miqdordadagi deputatlardan iborat bo'ladi.

Xalq deputatlari faoliyatining asosiy shakli (ish shakli) sessiya hisoblanadi. Sessiyalar tegishli hokim, hokim yo'qligida esa, uning o'rinbosarlarini biri tomonidan zaruratga qarab, lekan bir yilda kamida ikki marta chaqiriladi. Sessiyalar tegishli Kengash deputatlarining kamida uchdan ikki qismining tashabbusi bilan ham chaqirilishi mumkin. Kengashlarning sessiya chaqirish to'g'risidagi qaror bilan deputatlar sessiya ochilishidan kamida yetti kun oldin xabardor qilinadi. Yangi saylangan xalq deputatlari Kengashlari hokim tomonidan saylovdan keyin ko'pi bilan uch haftalik muddat ichida chaqiriladi. Kengashlarning birinchi sessiyasini eng keksa deputatlardan biri ochadi. Boshqa sessiyalarni hokim ochadi va olib boradi. Sessiyalarda hokim, u yo'qligida esa Kengashning qaroriga yoki hokim topshirig'iga ko'ra deputatlarning biri raislik qiladi. Har bir sessiyada hujjatlarni yuritish uchun sessiya kotibiyati saylanadi. Kengash sessilari, ularda deputatlarning uchdan ikki qismi ishtirok etsa haqiqiy sanaladi. Sessiyalar ochiq, oshkora o'tkazilib, muhokama qilingan masalalar yuzasidan ochiq ovoz berish yo'li bilan qaror qabul qilinadi.

Sessiya muhokamasiga kiritilgan masalalarni dastlab ko'rib chiqish va tayyorlash, xalq deputatlari Kengashi qarorlarini, O'zbekiston qonun hujjatlarini amalga oshirishga ko'maklashish, vakolatlari doirasida nazorat o'rnatish maqsadida har bir xalq deputatlari Kengashlari o'z vakolatlari muddatiga deputatlar orasidan doimiy va muvaqqat komissiyalar tuzadi.

5-§. Xalq deputatlari Kengashlari deputatlarining huquqiy maqomi

Deputatning huquqiy maqomini uning vazifalari, huquqlari va burchlari hamda ular faoliyatining kafolatlari tizimi yig'indisi belgilaydi. Deputatning huquqiy maqomi 2004-yil 2-dekabrda "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashi deputatining maqomi to'g'risida"gi Qonun¹ bilan tartibga solinadi.

Deputat – bu tegishli tartibda saylanib, vakolatli saylov komissiyasi tomonidan ro'yxatga olingan O'zbekiston Respublikasi fuqarosidir. Mahalliy Kengash deputatlari o'z faoliyatini jamoatchilik asosida bajaradi. Xalq deputatlari Kengashlari tizimi viloyat, tuman, shahar Kengashlaridan iborat bo'lganligi sababli, deputatlar ham tegishli viloyat, tuman, shahar Kengashlari deputatlari bo'ladi.

Deputatlar, mahalliy Kengashlarning vakolat muddatiga, ya'ni besh yilga saylanadi. Lekin ularning vakolatlari muddatidan oldin ham, quyidagi hollarda tugatilishi mumkin.

- o'z arizasiga binoan;
- deputatlikka nomuvofiq lavozimga saylangan yoki tayinlangan bo'lsa;
- unga nisbatan sudning qonuniy kuchga kirgan ayblov hukmi bo'lsa;
- deputat chaqirib olinsa;
- deputatni sud muomalaga layoqatsiz deb topsa;
- sudning qonuniy kuchga kirgan qaroriga asosan, bedarak yo'qolgan yoki vafot etgan deb topilsa;
- O'zbekiston Respublikasi fuqaroligini yo'qotganda;
- vafot etsa;
- Kengash muddatidan avval tarqatib yuborilsa.

Deputatning deputatlik nomiga dog' tushiruvchi xulq-atvori ham, agar masala Kengashda ko'rilib, xulosaga kelinsa, vakolat muddatidan avval tugatilishi mumkin (3-modda).

¹ Qarang: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlari to'plami. – T.: 2007. – 224–228-betlar.

Deputatning huquqlari Qonunning 5-moddasida batafsil bayon qilingan, unga ko'ra, deputat sessiyada ko'rib chiqilayotgan barcha masalalar bo'yicha hal qiluvchi ovozga ega:

- u, Kengashining barcha domiy, muvaqqat komissiyalari tarkibiga saylanishga;

- sessiyada ko'rib chiqilishi uchun masalalar taklif qilishga;

- kun tartibi, muhokama qilinayotgan masalalarni ko'rib chiqish tartibi hamda bu masalalarning mohiyati yuzasidan takliflar kiritish va mulohazalar bildirishga;

- Kengash tomonidan saylanadigan, tayinlanadigan yoki tasdiqlanadigan mansabdor shaxslar nomzodi yuzasidan fikr bildirishga;

- sessiyalarda munozaralarda ishtirok etishga, raislik qiluvchi va ma'ruzachiga savollar berishga;

- deputat so'rovi bilan murojaat qilishga;

- o'z takliflarini isbotlash yoki ovoz berish sabablarini izohlash uchun so'zga chiqishga;

- raislik qiluvchiga muhokama qilinayotgan masala yuzasidan o'z nutqi matnini, taklifi yoki mulohazasi topshirishga;

- o'zi a'zo bo'lgan Kengash komissiyasining qaroriga qo'shil-magan taqdirda o'z nuqtai nazarini sessiyada bayon qilishga yoki bu haqda yozma xabar qilishga;

- har qanday mansabdor shaxsni sessiyada hisobotini eshitish taklifini kiritishga;

- qonunlar ijro etilishini, Kengash qarorlarining bajarilishini tekshirish to'g'risida masalalar taklif qilishga;

- Kengashi sessiyasi stenogrammalari bilan tanishishga;

- saylovchilar bilan, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, siyosiy partiya tashkilotlari bilan uchrashuvlar o'tkazishga;

- fuqarolarning huquqlari yoki qonun hujjatlari buzilishi hol-lari ma'lum bo'lib qolgan hollarda, ularga chek qo'yish talabi bilan tegishli organ va mansabdor shaxslarga murojaat qilishga haqlidir.

Deputat qonunlarga muvofiq boshqa huquqlarga ham ega bo'lishi mumkin.

Deputatning ayrim huquqlari, ularni amalga oshirish tartibi, oqibati Qonunda alohida mustahkamlangan. Masalan, Qonunning 8-moddasi "Deputat so'rovi" deb atalgan. Unga asosan deputat so'rovi bu – tegishli hududda joylashgan organ, tashkilot mansabdor shaxslariga asoslantirilgan tushuntirish berish yoki o'z nuqtayi nazarini bayon qilish talabidir. So'rovga javob so'rov olingan kundan 10 kundan kechiktirmay berilishi shart. So'rov bo'yicha ma'lumot sessiyada muhokama qilinishi mumkin. Deputat so'rovi vakillik organini, deputatni ijro organlari faoliyati ustidan nazoratining ta'sirli, samarali usulidir.

Qonunning 6-moddasida "Deputatning majburiyatlari" belgilab qo'yilgan. Unga asosan, deputat, Kengash sessiyalarida, Kengash tomonidan tuzilgan komissiyalar tarkibiga saylangan bo'lsa, shu komissiyaning majlislarida va uning boshqa tadbirlarida ishtirok etishi shart, deputatlar ovoz berishda shaxsan o'zlari ishtirok etishi shart. Deputatning zimmasida qonunlarga muvofiq boshqa majburiyatlar ham bo'lishi mumkin. Masalan, belgilangan muddatlarda saylovchilarga axborot berish majburiyati.

Deputat maqomi uning faoliyatini alohida kafolatlari mavjudligi bilan xarakterlanadi. Bu kafolatlar deputatga o'z faoliyatini hech qanday moneliksiz, mustaqil amalga oshirishga imkoniyat yaratadi. Deputatning sha'ni, qadr-qimmatini alohida muhofaza qilinadi, ularga tajovuz qilganlik uchun javobgarlik belgilangan. Deputat faoliyatini amalga oshirishga to'sqinlik qilgan mansabdor shaxslar javobgarlikka tortiladi.

Deputat daxlsizlik huquqidan foydalanadi. Tegishli xalq deputatlari Kengashlarining rozilgisiz deputat mazkur hududda jinoiy javobgarlikka tortilishi, ushlab turilishi, qamoqqa olinishi yoki sud tartibida beriladigan ma'muriy jazoga tortilishi mumkin emas. .

Deputat ovoz berish chog'ida fikr bildirganligi, o'z nuqtayi nazarini bayon qilgani yoki deputatlik faoliyatini amalga oshirishi bilan bog'liq boshqa harakatlari uchun javobgarlikka tortilishi mumkin emas. Deputatning daxlsizlik huquqidan mahrum etish tartibi qonunning 12-moddasida batafsil belgilangan.

Deputatlik maqomini kafolatlovchi yana bir masala, deputatga deputatlik faoliyatini amalga oshirishga davlat organlari va mansabdor shaxslarning ko'maklashuvidir.

Deputatlarning saylovchilar bilan uchrashuvi, saylovchilarni qabul qilishi uchun yetarli sharoitlarni ijro organlari yaratib beradilar (7-modda). Deputat o'z faoliyatini amalga oshirayotgan vaqtlarda ularning tashkilotlarga hech qanday moneliklarsiz kirishi va rahbarlar tomonidan qabul qilinishi shart (13-modda).

Mahalliy Kengash deputatlari deputatlik faoliyatini ishlab chiqarish yoki xizmat vazifasi bilan qo'shib olib boradi. Shuning uchun ularning deputatlik faoliyatini bajarayotgan vaqtda o'rtacha ish haqi saqlanib qoladi.

6-§. Mahalliy ijroiya hokimiyati organlari. Hokim maqomi.

Mahalliy miqyosda hokimiyatning vakillik organlari sifatida xalq deputatlari Kengashlari saqlab qolinib (ular avvalgi tuzumda ham mavjud edi), ularning tashkil bo'lishi, faoliyati demokratlashtirildi, tarkibi optimal darajaga keltirildi va ular haqiqiy davlat hokimiyati sifatida huquqiy mustahkamlanib qo'yilgan bo'lsa, ijro hokimiyati yangitdan tashkil qilindi va yangi institut – hokim lavozimi o'rnatildi. Sobiq tuzum davridagi qonunlarda, umuman, ijro hokimiyati degan (shu jumladan, mahalliy ijroiya hokimiyati) institut, tushuncha yo'q edi. U davrdagi qonunlarda faqat xalq deputatlari Sovetlari davlat hokimiyati organi hisoblanib, ijro organlarini Sovetning organi, deb mustahkamlangan va ijro organlarini ham kollegialchilik (ijroiya komitetlar) asosida ish olib borishini beliglab qo'yilib, yakka boshchilik sotsialistik demokratiyaga zid hodisa deb hisoblangan.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach ijro hokimiyatini tashkil qilish, uni faoliyatini kuchaytirish yo'lidan bordi. Toshkent shahrida ijro organining boshlig'i yakka boshchilik asosida faoliyat ko'rsatadigan hokim bo'lishi maqsadga muvofiq, degan fikr asosida, 1991-yil 29-dekabrda eksperiment tariqasida Toshkent shahar hokimi Toshkent xalqi tomonidan saylab qo'yildi. 1992-yil yanvardagi "O'zbekiston Respublikasining mahalliy hokimiyat idoralarini

qayta tashkil etish to'g'risida"gi qonuniga binoan Respublikaning barcha ma'muriy tuzilmalarida ijro hokimiyatini boshlig'i sifatida hokim lavozimi tashkil qilinishi belgilandi va joylarda ijro hokimiyati davlat hokimiyati tarmog'i sifatida e'tirof etildi. Bu g'oya keyinchalik O'zbekiston Konstitutsiyasida ham mustahkamlanib qo'yildi.

Konstitutsiyaga asosan barcha ma'muriy-tuzilish pog'onalarida hokim lavozimi mavjud bo'lib ular vakillik hokimiyati organlarini tegishlicha boshqaradi. Shuningdek, ijro hokimiyatini ham hokimlar boshqaradi (100, 102-moddalar).

"Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi Qonunga asosan Hokimlar viloyat, tuman va shaharning oliy mansabdor shaxsi hisoblanadi (1-modda). Hokim joylardagi mansabdor shaxs sifatida o'zbek davlatchiligida azaldan qo'llanilib kelingan va sotsialistik tuzumda yo'q qilingan lavozim edi.

Hokim lavozimining o'rnatilishi, ijro hokimiyatida boshqaruv yakka boshchilik prinsipida amalga oshirilishini belgiladi. Yakka boshchilik prinsipi faqat mansabdorga keng vakolatlar va huquqlar berish emas, ularning mas'uliyati kuchli bo'lishini nazarda tutadi. Shuning uchun hokimlarga o'zlariga yuklatilgan vazifalarni bajarish imkoniyatini beruvchi vakolat, huquqlar bilan birga kuchli mas'uliyatlar ham yuklangan.

Viloyat, Toshkent shahar hokimi Prezident va tegishli xalq deputatlari Kengashlari oldida, tuman va shahar hokimlari yuqori turuvchi hokim va tegishli xalq deputatlari Kengashlari oldida hisobdorligi qonunning 1-moddasida belgilab qo'yilgan.

Mamlakatimizda olib borilayotgan davlatchilik sohasidagi islohotlar ijro hokimiyati faoliyati ustidan vakillik hokimiyati nazoratini kuchaytirish, jamoatchilik nazoratini kengaytirish nazarda tutilmoqda va holatlar qonunlarda aks ettirilmoqda.

"Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to'g'risida"gi Qonunining 7-moddasida "Xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar Kengashlari deputat-

1 Qarang: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlari to'plami. – T.: 2007. – 222–224-betlar.

larining viloyat hamda Toshkent shahar hokimi faoliyati ustidan nazorat qilish vazifalari” deb nomlanadi va unda Kengashlaridagi partiya guruhlariga hokim lavozimida ishlayotgan shaxslarning qoniqarsiz faoliyati to'g'risida Prezidentga asoslangan xulosalar taqdim etish tashabbusi huquqi berildi. Bunday tashabbus yetakchi guruhlar tomonidan qo'llab-quvvatlangan taqdirda Prezident bu tashabbusni Kengash muhokamasiga tayinlaydi va muhokama natijasiga ko'ra qaror qabul qiladi.

2010-yil 12-noyabrdagi Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi ma'ruzasida Prezident davlat organlari faoliyati ustidan “O'zbekiston Respublikasida jamoat nazorati to'g'risida”gi, “Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatini ochiqligi to'g'risida”gi qonunlar qabul qilish zarurligini ko'rsatib o'tdi¹.

Hokimning mas'uliyati kuchli bo'lsa, ish yaxshi yo'lga qo'yiladi va natija yaxshi bo'ladi. Hokim institutining eng muhim xususiyati shundaki hokim faqat o'zi tomonidan qabul qilingan hujjatlarni to'g'riligi, harakati va faoliyatini qonuniyligi uchungina javobgar bo'lmay, Konstitutsiyaning 103-moddasiga asosan o'zi rahbarlik qilayotgan organlarning ham qarorlari va faoliyati uchun shaxsan javobgar bo'ladi.

7-§. Hokimlarni lavozimiga tayinlash va lavozimidan ozod etish tartibi

Hokimlarni lavozimiga tayinlash va lavozimidan ozod etish Konstitutsiyaviy asosga ega. Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirish va qo'shimchalar hokimlarni lavozimiga tayinlash va ozod qilish tartibiga ham o'zgartirishlar kiritdi.

Avvalgi Konstitutsiya va qonun normalariga asosan:

– viloyatlar va Toshkent shahar hokimi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan lavozimga tayinlanib va tegishli xalq deputatlari Kengashlari tomonidan tasdiqlanar edi. Davlat boshlig'i tomonidan tayinlangan shaxsning, Kengashda tasdiqlani-

¹ Qarang: Karimov I.A. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini demokratlashtirish konsepsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2010. – 31, 46-betlar.

shi qoidasining o'rnatilganligi bahs-munozaralarga sabab bo'lar edi. Bundan tashqari, Prezident tomonidan tayinlangan hokimni, Kengash tasdiqlamasa, nima bo'lishi ham qonunda ko'rsatilmagan bo'lib bu qonunning bo'shlig'i edi.

Bu holat "Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to'g'risida"gi konstitutsiyaviy qonunda mantiqiy to'g'ri hal qilindi va bo'shliq to'ldirildi. qonunning 6-moddasida "Viloyat, Toshkent shahar hokimini tayinlash va tasdiqlash tartibi" deb nomlangan bo'lib, unga asosan: Viloyat va Toshkent shahar hokimi nomzodlari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tegishli xalq deputatlari Kengashlaridagi partiya guruhlarining har biri bilan maslahatlashuvlar o'tkazilganidan so'ng xalq deputatlari viloyat va Toshkent shahar Kengashiga tasdiqlash uchun taqdim etiladi.

Tegishli Kengash deputatlari umumiy sonining ko'pchilik ovozini olgan nomzod hokim lavozimiga tasdiqlangan hisoblanadi, Kengash qaroriga muvofiq Prezident nomzod bo'yicha farmon qabul qiladi, ya'ni saylangan nomzodni tasdiqlaydi.

Ovoz berish vaqtida nomzod Kengash deputatlarining tegishli ovozini ololmasa, Prezident lavozimlarga nomzodlarni partiya guruhlari bilan qo'shimcha maslahatlashuvlar o'tkazganidan so'ng bir oy ichida yana ikki marta taqdim etish huquqiga ega.

Taqdim etilgan nomzod Kengashda uch marta rad etilsa, Prezident Kengashni tarqatib yuborish va hokim vazifasini vaqtincha bajaruvchi tayinlash huquqiga ega. Tarqatib yuborilgan Kengashga uch oy ichida saylov o'tkaziladi.

Konstitutsiyaviy qonunga asosan Konstitutsiyaning 102-moddasiga o'zgartirish kiritildi unda "Viloyat va Toshkent shahar hokimi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qonunga muvofiq tayinlanadi hamda lavozimidan ozod etiladi" deb tayinlash va ozod qilish qonunga havola qilindi. Qonunda esa yuqorida keltirilgan tartib mustahkamlangan. Bunday tartibni o'rnatilganligi Konstitutsiyaning 93-moddasi 15-bandiga ham o'zgartirish kiritishga sabab bo'ldi.

Konstitutsiyaning 102-moddasidagi, tuman, shahar hokimlarini tayinlashga taalluqli qoida-normalar o'zgarishsiz qoldi. Unga asosan: tuman va shaharlarning hokimlari tegishli viloyat hokimi tomonidan tayinlanadi va lavozimidan ozod qilinadi hamda tegishli xalq deputatlari Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

Shaharlardagi tumanlarning hokimlari tegishli shahar hokimi tomonidan tayinlanadi va lavozimidan ozod qilinadi hamda xalq deputatlari shahar Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

Tumanlarga bo'ysunadigan shaharlarning hokimlari tuman hokimi tomonidan tayinlanadi va lavozimidan ozod qilinadi hamda xalq deputatlari tuman Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

Konstitutsiyada alohida hollarda, tuman va shahar hokimlarini lavozimidan ozod qilish tartibi ham belgilangan. Konstitutsiyaning 93-moddasi 15-bandiga binoan: "Konstitutsiyani, qonunlarni buzgan yoki o'z sha'ni va qadr-qimmatiga dog' tushiradigan xatti-harakat sodir etgan tuman va shahar hokimlarini Prezident o'z qarori bilan lavozimidan ozod etishga haqli". Avvalgi bandda viloyat hokimlarini lavozimidan ozod qilish masalasini Kengashidan siyosiy partiyalarning partiya guruhlarini ham ko'tarish huquqiga egaligi va shunday holat yuzaga kelganda, hokimni vazifasidan ozod qilish tartibini bayon qilgan edik.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi ma'ruzasida viloyat va Toshkent shahar hokimlarini tayinlashda Bosh vazir ishtirokini belgilovchi norma bo'lishi haqida taklif bildirildi va Konstitutsiyaning 93-moddasi 15-bandi "O'zbekiston Respublikasi Bosh vazirining taqdimnomasiga binoan viloyatlar hokimlarini hamda Toshkent shahar hokimini qonunga muvofiq tayinlaydi hamda lavozimidan ozod etadi", degan so'zlar bilan to'ldirildi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1. Mahalliy davlat hokimiyati organlari nima uchun zarur?*
- 2. O'zbekistonda mahalliy davlat hokimiyati organlari tizimi qanday tashkil qilingan?*

3. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining Konstitutsiyaviy vazifalari nimalar?

4. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining vakolatlari qanday?

5. Mahalliy davlat hokimiyati vakillik organlari qaysi organlar. Nima uchun ular vakillik organlari deyiladi?

6. Mahalliy davlat hokimiyati vakillik organlari qanday tashkil qilinadi?

7. Mahalliy vakillik organlarining tashkiliy faoliyat shakli qanday?

8. Mahalliy ijro hokimiyatini kim amalga oshiradi?

9. Hokimlarning maqomi qanday?

10. Hokimlar lavozimiga qanday tayinlanadi va ozod qilinadi.

XXV bob. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari

1-§. O'zini o'zi boshqaruv va uning demokratik jamiyatdagi o'rni

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, milliy davlatchilik an'analariga, qadriyatlariga mos keluvchi va xalqning xohish-irodasini to'la aks ettira oluvchi o'zini o'zi boshqarish organlari tizimini barpo etishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi.

Bunda xorijiy mamlakatlarning bu boradagi tajribalari chuqur o'rganildi va O'zbekiston sharoiti e'tiborga olindi. Natijada O'zbekistonning o'ziga xos o'zini o'zi boshqarish organlari vujudga keldi. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari Konstitutsiyaning 105-moddasiga asosan fuqarolarning yig'inlari hisoblanadi. Ular qishloq, shaharcha, shuningdek ular tarkibidagi mahallalarda hamda shahardagi mahallalarda faoliyat ko'rsatib, ikki yarim yil muddatga raisni (oqsoqolni) va uning maslahatchilarini saylaydi.

Konstitutsiyaning shu moddasi holatidan ko'rinib turibdiki, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari davlat organlari tizimidan ajratilgan va alohida turdagi hokimiyatni amalga oshiruvchi organdir.

O'zbekiston o'zini o'zi boshqarish organlari tizimini davlat organlari tizimidan alohida belgilash bilan birga, faoliyati va boshqa tomonlariga mutlaqo yangicha jihatlar kiritdi. Jumladan, deyarli barcha mamlakatlarda (Rossiya, Turkmaniston, Fransiya, Germaniya va hokazo) bu institut mahalliy o'zini o'zi boshqarish deb atalsa, O'zbekiston uni fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishi deb atadi. Bu shunchaki nomni o'zgartirish emas, masalaning mohiyatini bildiruvchi holatdir. Mahalliy o'zini o'zi boshqarishga nisbatan fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish so'zi o'zini o'zi boshqarishni mustaqil demokratik institut sifatida to'laroq ko'rsatadi. Sababi, mahalliy boshqaruv faqat o'zini o'zi boshqaruv orqali emas, davlat organlari orqali ham amalga oshiriladi, ya'ni mahalliy boshqaruvda davlat ham ishtirok etadi. Xalq deputatlari Kengashlari va hokimlarning asosiy vazifasi mahalliy davlat boshqaruvini amalga oshirishdir.